

SVEN RYDENFELT:

Den gamles dröm

I våra dagars Sverige "omyndigförklaras" äldre människor då de inte har något att säga till om tex då det gäller val av hemsamarit och vårdhem. Det har också – bla genom det konfiskatoriska skattesystemet – blivit omöjligt för äldre som så önskar att få fortsätta att göra en insats. Om privata och offentliga institutioner tilläts konkurrera skulle resultatet bli högre kvalitet och en mänskligare behandling av de gamla. Det enda den gamle drömmer om är en smula mänsklig värdighet och livskvalitet. Är det för mycket?

Sven Rydenfelt är pensionerad universitetslektor i nationalekonomi vid Lunds Universitet.

En fruktansvärd kritik av vår åldringsvård levererades 1949 av Ivar Lo-Johansson i boken Ålderdom. I Morgontidningen (2.5.1956) skildrade han ålderdomshemmen sålunda:

"Den andliga atmosfären i det stora flertalet av våra ålderdomshem var förfärlig och är fortfarande på många håll beklämmande. Dessa åldringsslott utan sysselsättning för sina invånare, som levde avskurna från kärlek och liv, hänvisade till semi-självupptagenhet i dödssuggestionens byggen, där de satt på sina sängar och ledde ihjäl, ett slags koncentrationsläger för de åldrande Sverige."

Naturligtvis tillbakavisade våra myndighetspersoner och byråkrater – socialministrar, generaldirektörer, kommunalpolitiker och föreståndarinnor – med stor och djupt känd indignation kritiken. Vilket inte hindrade att den sved som piskrapp och ledde till reformer.

Till en början försökte man ta udden av kritiken genom att bygga nya ålderdomshem med hög standard och döpa om dem till pensionärshem. Men Ivar Lo lät sig inte blidka. I Arbetet (11.5.1971) uttalade han sin straffdom:

"Det dåliga samvetet dövas med att man nu bygger hemmen extravaganta. Men atmosfären är sig lik. Förmynderskap, ofrihet, ensamhet, dödssuggestion. Det finns sämre och bättre ålderdomshem, sämre och bättre personal. Men omänskligheten att berövas enkla, normala rättigheter görs också utåt flotta ålderdomshem till koncentrationsläger."

Trots alla reformer – i huvudsak utifrån Ivar Lo's kritik – fortsätter kritiken. Följande slumpvis valda färskas tidningscitat är talande:

Det är helvetiskt att bli gammal och sjuk i Sverige ... Alla vet att våra långvårds-sjukhus är en ovärdig plats för de gamla ... Svensk åldringsvård är en katastrof ... Aldreomsorgen måste syfta till livskvalitet och värderas lika högt som låg barnadödlighet."

"Onyttiga" gamla

Delvis är dessa förhållanden ett uttryck för den västliga industrikultur i vilken vi lever, en prestationskultur där vi värderas och respekteras utifrån vad vi producerar. Den som inte producerar någonting – gör nytta – blir värdelös och föraktad.

I bondekulturer har de gamla produktiva uppgifter upp i hög ålder – kvinnorna hjälper till med hushåll och barnpassning, männen med djurskötsel och jordbruk. I sådana kulturer är de gamla i regel aktade och respekterade familjemedlemmar. I vår kultur finns sällan några produktiva uppgifter för de gamla – de uppfattas därför som onyttiga och tärande, en börda för samhället.

Men innerst inne skäms vi ändå för vårt sätt att behandla de gamla, skäms till den grad att vi söker undvika att använda ord som påminner härom – ålderdom, åldring, gammal. Våra ålderdomshem döptes först om till pensionärshem och sedan till servicehus med helinackordering. Ordet gammal vägrar vi överhuvud att ta i vår mun – i trängda lägen klarar vi oss med att tala om de äldre. Säkert dröjer det inte länge förrän även det ordet blir förbjudet. Naturligtvis är all denna ordmagi ett uttryck för vårt förakt.

Under det "gyllne kvartssekle", 1945–1970, hade vi i stort sett brist på arbetskraft, och i ett sådant samhälle

hade gamla människor med förmåga och vilja att arbeta goda möjligheter att få göra en produktiv insats. Men sedan vi under 1970-talet med hjälp av hundratals statliga regleringar och en konfiskatorisk beskattning lyckats bromsa våra företagares vilja och förmåga att investera och skapa sysselsättning, har bristen på arbetskraft bytts i sin motsats – svår arbetslöshet. Och i ett sådant samhälle finns det inga produktiva uppgifter för äldre.

Den gamle som i dag förvärvsarbetar, blir mobbad och facket ser obarmhärtigt och effektivt till att han tvingas sluta "stjäla" jobb från de yngre som bättre behöver dem. I 1980-talets Sverige tvingas de gamla – hur friska och arbetsvilliga de än är – att försöka få dagarna att gå och nöja sig med att vänta på döden.

Inget att säga till om

Ivar Lo hade rätt i att de gamla i det längsta borde beredas möjlighet att stanna i sina hem, och på den punkten håller hans krav i dag på att uppfyllas. Men han var socialist, och därför förhindrad inse att felet med vår åldringsvård ligger i systemet, i det faktum att den är socialiserad – produceras av stat, kommuner och landsting.

I ett marknadssystem är en naturlig maktbalans mellan producent och konsument inbyggd. Båda är lika beroende av varandra – interdependens råder. Producenten har makten att producera eller vägra producera, konsumenten makten att köpa eller vägra köpa, och allt samarbete måste därför ske frivilligt och på lika villkor.

En sådan naturlig jämlikhet existerar

inte i ett socialistiskt system, där producenterna – i här diskuterade fall personalen, facket, byråkrater och politiker – har ett oerhört maktövertag gentemot konsumenterna, vårdtagarna. Producenten – personalen sitter här på en hög häst, medan vårdtagaren som ett ödmjukt nådejon får be om hjälp. Producenten behöver här inte ens vara hövlig gentemot konsumenten – och är det ofta inte heller.

Jämför här med det privata sjukhemmet eller vårdhemmet, där konsumenten – vårdtagaren är *kund* och där producenterna – läkare, sköterskor etc – i eget intresse måste göra sitt yttersta för att vårdtagaren – här vårdköparen – ska bli belåten. I varje ögonblick är de medvetna om att de för sina inkomster och sin sysselsättning är beroende av att vårdköparen blir belåten. Medvetna om att en missnöjd vårdköpare har **MAKTEN** att i fortsättningen välja ett annat konkurrerande sjukhus eller vårdhem.

Jämför än en gång med ett socialistiskt system där personalen har mycken makt och vårdtagaren liten makt. Där personalen sitter lika säkert på sina tjänster vare sig vårdtagaren blir belåten eller inte. Och där vårdtagaren – utan några som helst alternativa vårdmöjligheter – i eget intresse tvingas vara ödmjuk och foglig på ett sätt som är oförenligt med jämlikhet och mänsklig värdighet. Någon interdependens existerar inte här.

Frihet att välja

Den som skriver dessa rader är till åren kommen och har vissa drömmar och förhoppningar om ett människovärdigt liv även under de sista åren. Han räknar

med att så småningom behöva viss hjälp för att så länge som möjligt kunna klara sig i eget hem. Nuvarande socialistiska system där den gamle ödmjukt och passivt tvingas acceptera den hemhjälp oförliga myndigheter utväljer, anställer och skickar, finner han förnedrande.

Frihet är alltid frihet att välja, och han vill som gammal ha frihet att välja även på detta område. Får han ett vårdbiträde han inte gillar och trivs med, vill han ha rätten att välja bort detsamma. Även på detta område är "tvångsäktenskap" en olycka. Naturligtvis är han medveten om att samma krav på vänlighet och samarbetsvilja han ställer på vårdbiträdet, måste han ställa på sig själv.

Här nämnda krav på valfrihet i ett socialistiskt system, tillgodoses automatiskt i ett privat system, där den gamle själv anställer sin hemhjälp. Men varför skulle man inte även i ett socialistiskt system kunna bygga in en viss valfrihet för vårdtagaren?

Varför skulle man inte även i ett socialistiskt system kunna bygga in en viss valfrihet för vårdtagaren?

Nyttig konkurrens

Skulle livet envist dröja sig kvar, räknar den gamle med risken att i ett sista stadium behöva tas om hand på ett vårdhem eller sjukhus. Han drömmer här om att nuvarande socialistiska institutioner kompletteras med ett antal mindre privata vårdhem och sjukhus, gärna – åtminstone under ett övergångsstadium –

fungerande som underleverantörer åt offentliga myndigheter, som då betalar vården.

Att kostnaderna per vårdplats i små privata vårdhem och sjukhus kan beräknas stanna vid hälften jämfört med dem i de stora offentliga institutionerna är oväsentligt i jämförelse med vinsterna i människovärde, det faktum att de gamla vårdbehövande vid en övergång till här skisserade system förvandlas från ofria vårdtiggare – nådehjon – till fria vårdväljare med rättigheter och mänsklig värdighet.

De gamla skulle förvandlas från ofria vårdtiggare – nådehjon – till fria vårdväljare med rättigheter och mänsklig värdighet.

Det den gamle här framför allt drömmer om är friheten att själv få välja vårdhem eller sjukhus. Skillnader i vårdens kvalitet, i trivsel och anda på de olika institutionerna skulle inte kunna hemlighållas – ryktet härom skulle snabbt spridas – och utifrån dessa informationer skulle den gamle göra sitt val. Skulle han senare upptäcka att han valt fel, vill han ha rätt att välja om och begära förflyttning.

Alltför många krav på förflyttning från ett visst vårdhem eller sjukhus, skulle fungera som ett underbetyg, en prickning, och informera huvudmännen om att något här gått snett och att bättring var av nöden. I ett sådant system skulle ett konkurrensmoment mellan de olika institutionerna komma in, som skulle vara mycket välgörande. Olämpliga institutioner skulle tömmas och försvinna, medan goda skulle stimuleras att expandera.

Även på socialistiska institutioner skulle personalen bli angelägen om att vårdtagarna skulle bli belåtna och vilja stanna, angelägen om att tillfredsställa önskemål och krav. De gamlas önskemål och behov skulle i ett sådant system bli avgörande för vårdens inriktning. Inte myndighetspersoners och makthavares doktriner, ideologier, tyckanden och fördomar.

Vårdtagarens frihet och rätt att välja skulle här skapa en maktbalans mellan producent och konsument, en balans som skulle göra det möjligt för vårdkonsumenten att frimodigt och med eftertryck uttala önskemål och ställa krav. Det enda den gamle drömmer om är en smula mänsklig värdighet och livskvalitet. Är det för mycket begärt?